

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

**«O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI VA
ISTIQBOLLARI YOSHLAR NIGOHIDA»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

Toshkent – 2024

V SHUBA

<i>Raxmonova Z.R. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa darslarini o'tkazishda o'zbek xalq cholg'ularini o'rgatish uslubiyoti (boshlang'ich sinflar misolida)...</i>	391
<i>Abdumannobova M. Insonning ruhiy rivojlanishida munosabatlar ta'siri va ularni takomillashtirish zarurati.....</i>	395
<i>Mamayusupova G.F. Yoshlarni zamonaviy kasblar va chet tillariga o'qitish tizimini yaratish.....</i>	398
<i>Ahmatqulova Sh.B. O'rta yoshlilar psixologiyasi: sabab va yechimlar</i>	401
<i>Akromova N.R. Ontogenez psixologiyasi vazifasi va ahamiyati.....</i>	403
<i>Raxmatqulova G., Yunusova N. Ma'naviy tarbiya – taraqqiyot poydevori.....</i>	405
<i>Mullajanova X.Y. Ma'naviy merosning tarixiy ahamiyati va barkamol yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni.....</i>	408
<i>Kobiljonova J.J. "Uzbekistan-2030" strategy implementation of directions and perspectives on strategy from the youth's point of view</i>	412
<i>Qobilova M.S. Konstitutsiya yoshlarda siyosiy madaniyatning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.....</i>	416
<i>Feruz M.X. Yoshlarga oid davlat siyosati – yoshlar salohiyatini oshirishdagi muhim vosita.....</i>	419
<i>Sardor K.N. Temuriyzoda Shohruh Mirzo hukumronligi davrida temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati.....</i>	424
<i>To'xtayeva D.Sh. Madaniyat sohasidagi islohotlar bilan kelajakka nazar</i>	427
<i>Sultanova Z.I. Yuksak ma'naviyatli avlod-uchinchi renessans bunyodkorlari... </i>	430
<i>Mustafoyeva S.S. Yoshlarga oid davlat siyosatida ma'naviyat va ma'rifat masalalari.....</i>	432
<i>Qudratullayeva E. Yoshlarga oid davlat siyosati, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha islohotlar.....</i>	435
<i>Nadjimova N.A. Raising the spiritual thinking of the young generation the role of music education.....</i>	438
<i>Mirzayeva M.M. Globallashuv jarayonida yoshlarda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish zaruriyati.....</i>	441
<i>Мелихонов Б. Социально-психологические детерминанты воспитания молодежи</i>	444
<i>Melixonov B. Socio-psychological features of youth education based on national values.....</i>	445

<i>Karabayeva M.T.</i> Til va nutq madaniyat ko'zgasida	450
<i>Axmedova M.A.</i> Gender yondashuv asosida o'smir yoshdagi o'quvchilarni badiiy-estetik rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari	453
<i>Axmedova M.M.</i> Folklor janrlarining progmatik belgilari hikoya aspektida.....	458
<i>Ochilov A.S.</i> O'smirlar psixoenergetikasi muammosini o'rganish va uni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish.....	461
<i>Тошматова М.К.</i> Феномен Новый Узбекистан – решающий фактор развития	466

FOLKLOR JANRLARINING PROGMAKIK BELGILARI HIKOYA ASPEKTIDA

Axmedova Madinabonu Maxmudjonovna¹

¹“Rus tili” kafedrası v.b.dotsenti
Toshkent amaliy fanlar universiteti

Аннотация. В статье рассмотрены прагматические особенности фольклорных жанров в аспекте рассказа. Также представлены примеры из научных трудов российских и узбекских фольклористов.

Ключевые слова: педагогическо-психологические возможности, гендерный подход, подростковый возраст, художественно-эстетический, пути развития.

Abstract. The article discusses the pragmatic features of folklore genres in the aspect of storytelling. Examples from scientific works of Russian and Uzbek folklorists are also presented.

Key words: educational genres, folkloristics, genre, pragmatic, story.

Annotatsiya. Maqolada folklor janrlarining pragmatik belgilari hikoya aspektid ko'rib chiqildi. Shuningdek, rus va o'zbek folklorshunoslarining ilmiy ishlaridan misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: несказочная проза, фольклористика, жанр, прагматика, рассказ.

Folklorshunoslikda xalq og'zaki poetik ijodining muayyan voqea-hodisani hikoya qilishga asoslangan janrlari tizimi ertak va ma'rifiy janr singari ikkiga ajratiladi. Bu ikki turdagi xalq nasrining bir tizimga birikish belgisi – ularning hikoyaviyligi, ya'ni biror vaqea-hodisaning tafsilotini hikoya qilib berishga asoslanganligida ko'zga tashlanadi. Rus folklorshunosi B.N.Putilov tomonidan “ma'rifiy janr” deb yuritilgan bu kichik nasr janrlari ushbu xususiyati bilan bir qatorda folklor nasrining pragmatikasi va uning turli janrlarini bir tizimga birlashtirish bilan bog'liq boshqa xususiyatlarni ham o'zida mujassamlashtirganligini olim bunday janrlarning “marosim hayotida ishtirok etmaslik”ida deb hisoblaydi [3].

Hikoyaga asoslangan janrning marosim hayotida “ishtirok etmaslik” kreteriyasi folklor nasrining pragmatik maqsadi bilan belgilanadi. Ruslar orasida ertak yoki ma'rifiy janr (ertak bo'lmagan nasr asarlar)larni so'zlab berish, xalq og'zaki ijodida, hech qanday marosim yoki an'ana bilan bog'liq bo'lmagan jarayonda amalga oshiriladi. Marosim folklori afsunlar, marosim aytimlari, turli sehrli formulalar va marosim qo'shiqlarini o'z ichiga olgan. O'zbek folklorida ham ayni hikoyaga asoslangan janrlarning tarbiyaviy maqsadda marosimdan tashqari holatda ijro qilish kuzatiladi. Afsona yoki rivoyat, naqlarning marosimdan tashqari holatda muayyan tushunchaning mohiyatini ochishga qaratilganligi uning didaktik vazifasini belgilab beradi. Bu esa uning pragmatik xususiyatlarini aniqlashtiradi. I.Botkin aytganidek, biz folklor ichidan tarixiy yoki ijtimoiy hayotga chiqib uning axloqqa ta'sirini kuzatsak amaliyotchi sanalamiz [1].

Folklorning amaliy ahamiyati uning inson tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishida ko'rinadi. Bu esa, uning pragmatik belgisini oydinlashtiradi. Biroq, "marosimga oid bo'lmagan hikoyalar"da tasvirlangan voqea-hodisa sehr yoki marosim, yohud uning o'tkazuvchisiga daxldor bo'lmaydi. Balki ijtimoiy hayotimizdagi istalgan kishining taqdiriga dahldor bo'lishi mumkin. B.N. Putilovning fikriga ko'ra, "Marosimga oid bo'lmagan hikoyalar – bu qoidalar, odob-axloq, ta'qiqlarning butun tizimi bilan tashkil etilgan o'ziga xos madaniy hodisadir" [3]. Bizningcha, marosimga aloqasi bo'lmagan hikoyalar jamiyat hayotining turli rakursida aks etgan voqealarining ifodasi sifatida baholanmog'i va xalq badiiy tafakkurining o'ziga xos poetik mahsuli sifatida qaralishi lozim.

Darhaqiqat, ertaklar va ma'rifiy janrlar "madaniy hodisa (fenomen)", ularning janr chegaralari (ayniqsa, afsonaning) haqidagi bahslar bugungi kungacha davom etib kelmoqda. Biroq, qayd etilgan xususiyatlar ertak va ma'rifiy janrni bitta tizimga birlashtiradi – bu hikoyaning boshlanishi (hikoya qiluvchini, narrotorni) va "marosim hayotida ishtirok etmaslik" [3]. O'zbek folklorshunosi K.Imomov esa, xalq nasri janrlarini farqlashda ularni ikki asosiy guruhga ajratadi. "Birinchi guruhga mansub: mif, afsona, rivoyat, demonologik hikoyalarni kiritib ularning asosiy belgisi, badiiy darajasining nisbatan kuchsizligi va hayotda yuz bergan, ishonch uyg'otadigan voqealarni hikoya qilish. Ma'rifiy ahamiyat, diniy etiqodga davad etish, ma'lumot berish vazifasini ada etishi, faktni tasdiqlash, o'rgatish, bildirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Ikkinchi guruh ertak, naql, latifa, lofdan tashkil topgan. Bu guruh janrlari yuksak badiylikka ekanligi, ahloq normalarini belgilash, ta'lim tarbiya g'oyalari aks etiri, ayni paytda estetik zavq berish vazifasini ado etishi, ishtimoiy-maishiy voqealarni, xayoliy va hayotiy uydurmalarda hikoya qilishi bilan farqlanadi" [2]. Demak, xalq nasri namunalarining pragmatikasi, ularning maishiy vazifalar bajarishi: poetik, estetik va didaktik vazifalari bilan belgilanadi.

Folklorshunoslikka doir tadqiqotlarda ertak va ma'rifiy janrlarni bir-biriga qarama-qarshi qo'ya boshlaydi. Ko'pchilik xollarda "Ertak – ma'rifiy janrlar"ning mavjudligi masalasida keng munozara yuritiladi. Xususan taniqli rus folklorshunosi V.Ya.Propp tomonidan ko'rsatilgan narsaga ishonish/ishonmaslik deb belgilagan ertakning o'ziga xos xususiyatlari ma'rifiy janrni boshqa informativ janrlardan farqlab turuvchi pragmatik xossadir. "Ertakning asosiy xususiyati shundaki, na ijrochi, na tinglovchi aytilayotgan haqiqatga ishonmaydi. Xalq nasrining boshqa barcha turlari (rivoyat, hikoya, afsona, naql) informatik xarakter kasb etadi. Ya'ni bu kichik janrlarning asosiy vazifalari sirasida axborot tashuvchilik ham mavjud. Bunday hollarda odamlar aytilganlarning haqiqati yuzaki voqea ekanligiga ishonishadi [4]. Kichik informativ janrlarda jumladan mif, afsona va rivoyatlarda muayyan voqelik to'g'risida ma'lumot yetkazish vazifasi yetakchilik qilishini unutmasligimiz lozim. Tasvirlangan voqealarning tasvirlash uslubida xayoliy uydurma yoki hayotiy uydirmaning ustivorligi bu ikkinchi masala bo'lib, janrning spetsifik tabiatini ko'rsatib turadi. Aslida ayni xususiyat ham janrning pragmatik xususiyati sanaladi.

O'tkan asrning 60-70-yillarda folkloridagi ertak va ma'rifiy janrlarni nasrda farqlash uchun aynan shu pragmatik xususiyat (funktsional xususiyat – ertakning

ustun estetik funksiyasi va ma'rifiy janrlarni “estetik bo'lmagan”, utilitar, funksiyasi bilan bir qatorda) asosiy mezon bo'lgan.

I.A.Razumova nasr janrlari tizimining zamonaviy modeli, bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan ikki asosga “xayoliy uydurma” va “hayotiy” uydurma”ga egaligiga ahamiyat qaratish lozimligini uqtiradi. Ana shu xususiyatlariga ko'ra guruhlangan ertak va ma'rifiy janrlar har biri o'ziga xos janr tizimini tashkil etadi [5].

Ertak alohida janr bo'lsada, u o'ziga xosliklari bilan farqlanuvchi ichki guruhlardan iborat. Bular: hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli ertaklar, maishiy ertaklardan iborat bo'ladi. Bu janr turlarining har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega (personajlar, ularning vazifalari, tili va boshqalar), lekin ularning hayotiy -maishiy xususiyatlar birikmasi ularni bir tizimga birlashtiradi. Ye.V. Pomerantsevaning yozishicha, “Badiiy adabiyotda ta'kidlanganidek, ongli ravishda voqelikni tasvirlashda fantastika (uydurma)ning yetakchilik qilishi ertakning janr sifatidagi asosiy xususiyatidir” [6]. “Odatiy, hayotiy”lik belgisi matn va xalq e'tiqodlari o'rtasidagi aloqaning yo'qolishini ko'rsatadi, ya'ni ertak an'analarda sodir bo'lgan nasrni deskralizatsiya qilish to'g'risida, ammo bu zarurat tug'ilganda ertaklarni haqiqiy e'tiqodlar tizimiga kiritishga to'sqinlik qilmaydi [5]. Bizningcha, ertak ijrochisi ham uning tinglovchisi ham ertakda tasvirlangan voqealarni hayoliy uydurma ekanligini anglashi uning xaqiqat deb qabul qilmasligini ko'rsatadi. I.A.Razumova takidlaganidek, ertakdagi sehrli xodisalar, uni e'tiqodlar tizimiga kirishi uchun asos bo'la olmaydi, buning sababi ertak badiiy tafakur maxsuli bo'lganligi, mifologik e'tiqodlar esa, sokral matnda tasvirlangan hodisalarni tinglovchi tomonidan xaqiqat sifatida qabul qilinganligi bilan farqlanadi. Demak, mifologik obrazlar, g'aroyib predmetlar va sehrli hodisalarning tasvirlanishi garchi ertak syujetida uchrasa-da, undagi voqealar tinglovchining badiiy estetik ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Biroq, mifologik afsona syujetida sodir bo'lgan sehrli hodisa yoki mifologik obraz tinglovchiga ko'hna dunyo siru sinoatlaridan xabar berayotgan og'zaki mant sifatida tushuniladi.

Uydurma va uning sifati (hayotiy yoki xayoliy) belgilar birikmasi xalq og'zaki nasri janr tizimida rivoyat, hikoya, afsona, matal, ertakdan tashkil topgan asarlar tabiatini ko'rsatadi. Matn pragmatikasi nuqtai nazaridan, “aktual” atributi (yoki haqiqiylikka munosabat) afsonaning asosiy janr belgisidir. Biroq, ishonchlilik tamoyiliga ega ma'rifiy janrda hamma narsa badiiy talqinga yo'naltirilgan ertakdagi kabi oddiy emas. “Ertak matnlarida, sehrli yoki maishiy mavzuda bo'lishidan qat'i nazar, haqiqiylik masalasi butunlay olib tashlanadi” [6]. Ertaklarda ijrochi uchun ham, tinglovchilar uchun ham bir xil taassurot uyg'otish vazifasi, uning badiyatidagi fantastik ta'svir orqali amalga oshirilsa-da, ertak matnida fantaziya, badiiylik majburiy bo'ladi. Ya'ni, “Ijrochi – matn – tinglovchi” pragmatik tizimida ertak ushbu tizimning har uchala komponenti tomonidan bir ma'noda idrok qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Botkin B. Applied Folklore: Creating Understanding through Folklore //Southern Folklore Quarterly. 1953. Vol. 17. — P. 199–206.
2. Imomom K. O'zbek xalq nasri poetikasi. – T.: Fan, 2008.– B. 17.
3. Путилов Б.Н. Фольклор и действительность. – Москва, Наука, 1994. – Б. 161.

4. Пропп В.Я. Поэтика фольклора. – М.: Лабиринт, 1998. – С. 78.
5. Разумова. А. Сказка и быличка (Мифологический персонаж в системе жанра). Петрозаводск КНЦ РАН 1993. – С. 13.
6. Померанцева Е.В. Русская устная проза. – М.: Просвещение, 1985. – С. 17.

O`SMIRLAR PSIXOENERGETIKASI MUAMMOSINI O`RGANISH VA UNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARINI TAHLIL QILISH

Ochilov Abror Safarqul o`g`li¹

¹*Xalqaro Nordik Universiteti magistranti
abror_ochilov2024_ochilov@mail.ru
ochilovabror782@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixoenergiya borasidagi zamonaviy g`arb tajribasi, Xitoy va Hindistondagi an`anaviy sharqiy usullar va shu bilan birga sharq mutafakkirlarining ushbu sohadagi qarashlari qiyosiy tahlili, o`smirlarda psixoenergetika balansini diagnost qilishda mavjud muammolarini muhokama qilish hamda psixoenergetik qobiliyatlarni rivojlantirishning bir qancha yo`llari tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный анализ современного западного опыта психоэнергетики, традиционных восточных методов в Китае и Индии, а также взгляды восточных мыслителей в этой области, обсуждение существующих проблем диагностики психоэнергетического баланса у подростков и ряд пути развития психоэнергетических способностей.

Kalit so`zlar: Psixoenergiya, psixoenergetika dinamikasi, psixoterapevtik, texnikaviy, meditatif usullar, dinamik, statik va psixologik usullar.

Ключевые слова: Психоэнергетика, динамика психоэнергетики, психотерапевтические, технические, медитативные методы, динамические, статические и психологические методы

Kirish. Uzoq yillar davomida psixologiya fani o`smirlar psixologiyasini atroflicha o`rganib keldi, o`smir “men”i, o`smir shaxsi, ulardagi inqirozlar, psixik jarayonlaridagi individualliklar, intellekti hamda motivlari va boshqa bir qancha jihatlarini o`rgandi. Ta`lim samaradorligiga erishish uchun ularning diqqati, idroki, tafakkuri, xotirasini o`rganish va rivojlantirish borasida bir qancha ishlar amalga oshirildi, kasbiy moyilligi muntazam o`rganilib kelindi. Shunga qaramay bu borada bir qancha muammolar saqlanib qolyapti. Ushbu tadqiqot mavzusining tanlanishiga